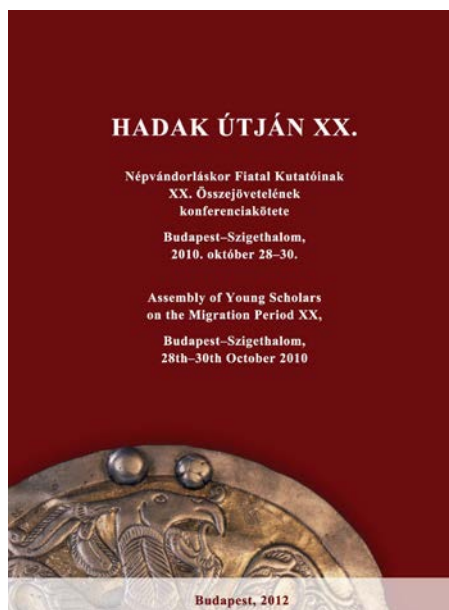

Különlenyomat / Separatum

ÁLLAMSZERVEZÉSI MODELL A
DE ADMINISTRANDO IMPERIO SZÖVEGÉBEN
(THE MODEL FOR ESTABLISHING THE STATE IN THE TEXT OF THE DE ADMINISTRANDO IMPERIO)

SZABADOS GYÖRGY

*In: Petkes Zs. Szerk. HADAK ÚTJÁN XX.
Népvándorlaskor Fialat Kutatóinak XX. Összejövetelének konferenciakötete
Budapest–Szigethalom, 2010. október 28–30.
Assembly of Young Scholars on the Migration Period XX,
Budapest-Szigethalom, 28th–30th October 2010
Budapest 2012, 195–204.*

<http://www.mnm-nok.gov.hu/kiadvanyok/evkonyvek.html>

ÁLLAMSZERVEZÉSI MODELL A *DE ADMINISTRANDO IMPERIO* SZÖVEGÉBEN

SZABADOS GYÖRGY

MTA-HIM-SZTE-MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport
dr.szabados.gyorgy@gmail.com

Készült a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (2008–2011) támogatásával.

A magyar államiság kezdeteit Szent István királyságától keltezi a történeti köztudat, holott a kutatás egy korábbi, pogány államalapítással is számol. (Szabó 1860, 65; Hóman 1908, 879; Szekfü 1917, 24; Kristó 1995, 124–127) Az első államalapítás legkorábról ismert legbővebb tudósítását VII. (Bíborbanszületett) Konstantin bizánci császár (913–959) szerkesztette didaktikus munkája adja elő. Az utókor által a *De Administrando Imperio* (*DAI – A birodalom kormányzásáról*) címmel ellátott, és a X. század közepén keletkezett mű Olajos Terézia meghatározását idézve „leginkább praktikus diplomáciai kézikönyvnek minősíthető, amelyben azonban más műfajok, például a fejedelemtükör egyes vonásai is fellelhetők.” (Olajos 2003, XII) Már Katona István hangsúlyozta azt, hogy a munka írása nem abban az évben fejeződött be, mint amelyben elkezdődött, mivel a benne elszórt időrendi utalások között ellentmondás feszül. (Katona 1778, 5–7) Wenzel Gusztáv 1851-ben úgy ítélte, hogy ez nem annyira történeti, mint politikai és statisztikai mű; Szabó Károly szintén felismerte, hogy a császár nem akart történelmet írni. (Wenzel 1851, 492–493; Szabó 1860, 166) Marczali Henrik úgy tartotta, hogy három forrásból eredhetnek a vonatkozó értesülések: magyarokhoz küldött követektől, az udvarában tartózkodó magyaroktól, s „régibb követi jelentésekből”. (Marczali 1900, 97) Moravcsik Gyulának köszönhető a *De Administrando Imperio* kritikai kiadása (1949). A neves magyar bizantinológus mérte fel a szövegbeli következetlenségek okait: különböző eredetű és különböző időkben keletkezett kútfők (krónikák, követjelentések, útleírások, követjárásokról készült jegyzetek) adataiból merített a császár. Az anyaggyűjtést munkatársak bevonásával végezte Bíborbanszületett Konstantin, és az összeállítás során híven közölte forrásait, nem törekedve az ellentmondások kiküszöbölésére. (Moravcsik 1950. 7) Az általános filológiai eredmények köztörténeti tanulságait legújabbán Kapitánffy István vonta le. A 38–40. fejezet

szentel terjedelmes előadást a magyarság eredetének, politikai szerveződésének, további magyar vonatkozású híradások pedig elszórtan olvashatóak a *DAI* különböző részeiben. (Moravcsik ÁMTBF, 35–51) Kapitánffy István szintén hangsúlyozza a mű gyűjtemény-jellegét, befejezetlenségét: erre az aránytalanságok, következetlenségek, hiányok valának (pl. a bolgárokról alig szól). (Kapitánffy 1997, 38–39) A magyarokkal foglalkozó nagyobbik részt Termacsu, Bulcsú illetve Gyula konstantinápolyi látogatásából szokás eredeztetni, vagyis X. század közepi elbeszélésekből. A genealógiai felsorolás biztosan innen is van, viszont kérdés, „hogyan ez a datálás kiterjeszhető-e a magyarokkal foglalkozó három fejezet többi részére is.” Egy „bizonyos régi emlékeket” soroló szakasról Kapitánffy István úgy véli, hogy bizonyosan bizánci forrásra (követjelentés, földrajzi leírás) megy vissza. „Ebből az a fontos következtetés adódik, hogy a vizsgált szöveget részint a Bulcsúéktól szerzett új információkból, részint más, irattári vagy irodalmi anyagokból szerkesztették össze. Ha ezt elfogadjuk, számolnunk kell azzal, hogy a magyarok korai történetére vonatkozó tudósítások nem a X. század közepén Bizáncba látogató magyarok elbeszélésén alapulnak, hanem korábbi följegyzéseken.” Ezen felvetését úgy indokolja, hogy a X. század közepén a magyaroknak nem volt ily jelentős szerepük a bizánci külpolitika alakulásában, a kapcsolatok is lazábbak voltak. Más volt a helyzet 895 előtt, amikor a magyarok Etelközt laktak, ahol 950 táján a besenyő törzsek éltek. Következtetése szerint, ha a honfoglalást megelőző évtizedek eseményeiről szóló tudósítások nem a 950 táján Konstantinápolyba látogató magyar előkelők elmondásaira mennek vissza, akinek szavait akár az emlékezet torzulása, akár személyes szándékaik (így az Árpádok dinasztikus érdekei) befolyásolhatták, hanem IX. századi kortárs bizánci adatgyűjtés áll mögöttük, akkor ez növeli értéküket. (Kapitánffy 1997, 39–42) Kapitánffyval szemben Kristó Gyula úgy

érvelt, hogy a 38. fejezet „egy szövetből készült”, „magva magyar talajból való” és „ellentmondásai, botlásai és torzításai ellenére is sok elemében magán viseli annak a IX-X. századnak a viszonyait, amelyet tükröz és megtestesít, és ezt helyenként oly mély belső igazságtartalommal jeleníti meg, amire csak belső keletkezésszerű forrás képes.” Okfejtése részint kronológiai, részint stíluskritikai természetű. A 38. fejezet követjárásokból való eredeztethetőségét azzal utasítja el, hogy éppen a Bizáncot érdeklő magyar-bizánci kapcsolatokról nincs szó benne, vagyis a birodalomtól független információkra épül. Sajátos belső kronológiai rendet lát az időutalásokban, amely szerinte a IX. századi magyar történelem főbb csomópontjaihoz igazodik. A filológiai egyszövetűséget Moravcsikra hivatkozva abban látja, hogy egy-egy új értesülést minden esetben egy meghatározott kifejezés vezet be. (Kristó 2005, 6–8) A *DAI* forrásproblémáinak felgöngyölítése bizantinológus szakemberek feladata. A magyar állami élet kezdeteiről érkező szöveg tartalmához mindazonáltal eseményrendi megközelítésből is hozzá lehet szólni, remélve azt, hogy a felöltő szempontok hasznosnak bizonyulnak a további filológiai vizsgálatok számára.

A 38. fejezet szerzőlött érdekes előadása taglalja a magyar monarchia kialakulási körülményeit. „A türkök népe régen Kazáriához közel szerzett magának lakóhelyet, azon a helyen, melyet első vajdájuk nevére Levedianak neveznek, amely vajdát tulajdonnevére Levedinek, méltóságánál fogva pedig, miként az utána való többi is, vajdának hívták. Ezen a helyen, az imént említett Levedianban folyik a Chidmasz folyó, melyet Chingulusznak is neveznek. De abban az időben nem türköknek mondták őket, hanem valamilyen okból szávtartú ászfalünek nevezték. A türkök hét törzsből állottak, de sem saját, sem idegen fejedelem felettük soha nem volt, hanem valamiféle vajdák voltak közöttük, akik közül az első vajda volt az előbb említett Levedi. Együtt laktak a kazárokkal három esztendeig, s minden háborújukban együtt harcoltak a kazárokkal. Kazária fejedelme, a kagan vitézségükért és szövetségükért nemes kazár nőt adott feleségül a türkök első vajdájának, akit Levedinek neveztek, vitézségének nagy híre és nemzetsége fénye miatt, hogy tőle gyermeket szüdjön, de a sors úgy akarta, hogy az a Levedi nem nemzett azzal a kazár nővel gyermeket.” Az elbeszélés logikai menete itt megtörik, és a kangar-besenyők támadásáról olvasni, aminek következtében a magyarság két részre szakadt, az egyik rész keletre, Perzsia vidékére, a másik Levedi vezetésével nyugatra,

Etelközbe vonult. Mire az előadás fonalát újra felveszi a *DAI*, megváltozott hatalmi állapotban tűnik élénk Levedi. „Kevés idő múltával az a kagan, Kazária fejedelme üzenetet küldött a türköknek, hogy küldjék el hozzájuk első vajdájukat, Levedit. Levedi tehát megérkezvén Kazária kaganjához, tudakolta, hogy mi okból hívatta őt magához. A kagan azt mondta neki, hogy: »Azért hívtunk, hogy mivel nemes származású, értelmes és vitéz vagy és a türkök közt az első, nemzeted fejedelmévé emeljünk, és engedelmeskedj a mi szavunknak és parancsunknak.« Ő pedig válaszul a kagannak azt mondta, hogy: »Nagyra veszem irántam való hajlandóságodat és jóindulatodat, és illő köszönetemet nyilvánítom neked, minthogy azonban nincs elég erőm ehhez a tisztséghez, nem fogadhatok szót neked, azonban van rajtam kívül egy másik vajda, akit Álmosnak neveznek, akinek fia is van, név szerint Árpád; ezek közül akár az az Álmos, akár a fia Árpád legyen inkább fejedelem, aki rendelkezésekre áll.« Megtetszett annak a kagannak ez a beszéd, és embereit vele adván, a türkökhöz küldte őket, és ezek megbeszéltek ezt a türkökkel, a türkök pedig jobbnak tartották, hogy Árpád legyen a fejedelem, mintsem atyja, Álmos, minthogy tekintélyesebb volt, egyaránt nagyra becsülték bölcsességéért, megfontoltságáért, valamint vitézségéért, s rátermett volt erre a tisztségre. Így a kazárok szokása és törvénye szerint pajzsra emelvén fejedelemmé tették. Ez előtt az Árpád előtt a türköknek más fejedelmük sohasem volt, s ettől fogva mindmáig az ő nemzetségéből lesz Turkia fejedelme.” (*DAI*, 170–173, Moravcsik Gyula fordítása.)

E szöveg hely több alapvető problémát vet fel. Itt csak röviden utalhatok arra, hogy az első magyar nagyfejedelem személyét Anonymus *Gesta Hungarorum* Álmosban jelöli meg, vagyis a későbbi (valószínűleg XIII. század eleji), de hazai lejegyzésű hagyomány ellentétben áll a tudós császár közlésével. (Szentpétery, SS, Rer, Hung, I, 39–40) Álmos vagy Árpád? Negyed évezreden keresztül húzódozó historiográfiai vitát gerjesztett ez a két ellentétes adat, mindkét oldalra további érvek sorakoztak fel, ám mára már nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy – többek között a *DAI* Árpád melletti indoklásának valószerűtlensége miatt – a magyar gestaíróknak van igaza, amikor Álmos fejedelmi elsőségét hirdeti. (Szabados 2010) Nem kis hiba, amit a bizánci szöveg tartalmaz, mindenképpen fokozott kritikai éberséget követel. Ez érvényes a fent közölt részek vizsgálatára is.

Áthidalhatatlan tartalmi ellentét feszül a két idézett rész között. Előbb egy független, arisztokratikus irányítású, szövetségi elő-állam képe rajzolódik ki, amely egyenrangú fegyvertársa a Kazár Kaganátusnak; utóbb egy kazár ihletésre és emiatt kazár fennhatóság alatt létrejövő monarchia. Levedit előbb eme arisztokratikus vezetői testület „első az egyenlők között” rangban álló voevodosaként; utóbb egy alávetésre szánt monarchikus szervezet kijelölt (de hivatalába nem lépett) arkhonjaként látjuk viszont. Akár a kétféle hatalmi állapot közötti átmenetként is értékelhetnénk az esetet, hogyha nem ékelődne közbe a kangar-besenyő epizód. Így viszont a bizantinológia ama régi meglátása igazolódik e példán is, hogy VII. Konstantin műve inkább szerkesztett, semmint írott munka. Kristó azon meglátásával, amely a 38. fejezet megkomponáltságát domborítja ki, azért nem lehet nagyon mit kezdeni, mert a formai szempontok nem írhatják felül a tartalmi ismérveket. Bármennyire is jól szerkesztett egy elbeszélés, ha egyik állításával tagadja a másikat, ráadásul nyilvánvaló életszerűtlenségektől terhelt, akkor egyértelmű, hogy a benne foglaltak több kútfőből származnak. Az önellentmondások ténye pedig makacs dolog; esetünkben akár arra is lehet gondolni, hogy a basileus vagy valamelyik munkatársa egy több forrásból eredt, így mondandójában már meghasonlott, ám kész szöveget használt fel. Mindenesetre két ellentétes állítás nem lehet egyszerre igaz: a kettő érvényét vagy időben kell eltávolítani, vagy az egyiket, mint valótlan, el kell vetni.

Ami Levedi előfordulását illeti, amit a kangar-epizód kettéválasztott, az időbeli eltávolítás csak korlátozott mértékben lehetne elképzelhető, különben meg kellene kettőzni Levedi személyét. Erre Ungváry Jenő gondolt, egy jóval Álmos előtt élt „I. Levedit” és egy Álmossal korosztályos „II. Levedit” feltételezve, ám e nézetét alapos cáfolatban részesítette Makk Ferenc. (Ungváry 1998, 188–191; Makk 1999, 189–196) Ennél logikusabb következtetésre jutott Deér József és Dümmerth Dezső. Előbbi szerint Levedi a VIII. század második felében élhetett, utóbbi úgy vélte, hogy a VII. században. (Deér 1945–1946, 7–9; Dümmerth 1971, 411) Fenntartva Deér és Dümmerth elméletének létjogosultságát, a kétféle politikai helyzetképre érdemes figyelni. Az első, mármint a független és laza szövetségen alapuló elő-állam leírása Levedi vitatott életidején túlmenően semmilyen más problémát nem vet fel. Igaz, hogy Kristó már ekkor is kazár fennhatósággal számolt (Kristó 1980, 81), de a 38. fejezetből vett első kitétel

értelmében ebbéli ítélete téves: az, hogy „sem saját, sem idegen fejedelem” alatt nem éltek, valamint hogy az első vajda „vitéztségért és szövetségért” kapott kazár feleséget, tanúsítja, hogy a magyar szövetségi elő-állam és a Kazár Kaganátus egyenrangú politikai tényező volt. Levedi házasságából sem következik a 38. fejezet második idézetéből kiolvasható alávetett jogállás. Az első szemelvényből egyedül az gyanús, hogy a magyarok „együtt laktak a kazárokkal három esztendeig, s minden háborújukban együtt harcoltak a kazárokkal”, csakhogy a fegyvertársi viszony minőségéről megint nem szól a *DAI*. Nincs tudomásunk egy olyan kényszerítő kazár hatalomról, amely bábálamba tudta volna szervezni a magyarokat. Alább kimutatom, hogy ennek a lehetőségnek mennyire nem volt haderőfedezete. Itt és most egy szövegen belüli párhuzamra szeretnék rámutatni, amely a „kagáni ajánlat” történetének „irodalmi” előképéhez vezet.

A *De Administrando Imperio* 29. fejezete Dalmáciáról, valamint az ott lakókkal szomszédos népek státusáról értekezik. „Amikor a rómaiak birodalma az akkori uralkodók hanyagsága és együgyűsége folytán, kivált az amórioni Dadogó Mihály alatt, már-már szinte a semmivé zsugorodott össze, a Dalmácia városaiban lakók függetlenekké lettek, úgyhogy sem a rómaiak császáranak, sem senki másnak nem voltak alávetve, sőt még az ottani népek, a horvátok, szerbek, zachlúmok, terbunióták, kanaliták, diokleciánuszok és paganok is, lerázván a rómaiak uralmának jármát, önállókká és függetlenekké lettek és senkinek sem voltak alávetve. Mint mondják, ezeknek a népeknek nincsenek saját fejedelmeik, csak zsupánjaik, öregeik, mint ahogyan ez a többi szklavin vidékeken is szokásban van. Továbbá e szlávok nagy többsége meg sem keresztelkedett, hanem sokáig keresztetlen maradt. De Vazulnak, a krisztusszerető császárnak az idejében követeket küldtek, kérvén és könyörögvén, hogy közülük azokat, akik keresztetlenek, kereszteljék meg, és hogy, mint eredetileg is, a rómaiak birodalmának legyenek alávetve, s a megboldogult dicső császár meghallgatván őket, császári megbízottat küldött papokkal együtt és megkeresztelte mindazokat, akik az említett népek közül keresztetlenek voltak, s megkeresztelkedésük után azokat tette fejedelmeiké, akiket ők akartak és választottak, abból a nemzetségből, amelyet ők kedveltek és szerettek. Attól fogva mostanáig fejedelmeik ugyanazokból a nemzetségekből valók, és nem másból.” (*DAI*, 124–127, Moravcsik Gyula fordítása.)

A dalmáciai népek és az etelközi magyarok politikai megszervezésének története között oly szembe-szökő a motívumhasonlóság, hogy azt nem lehet véletlen egyezés számlájára írni. A két térség népei érdekes módon az eltérő kulturális környezet dacára – emitt romanizált, városias dél-európai közeg, amott a kelet-európai steppe – egyforma államfejlődési jegyeket produkálnak: 1. minden monarchia hatalmától független közösségek; 2. nincs saját fejedelem; 3. egy külső monarchikus erő (itt a császár, ott a kagán) ad saját fejedelmeket; 4. e közösségek maguk jelölhetik ki, mely nemzetségből legyenek a fejedelmek; 5. ezek a nemzetségek adják azóta is a fejedelmeket.

Mindazonáltal a két esettanulmány váza több helyütt eltér. Alapvető különbség mindjárt az, hogy a magyarok eleve függetlenként kerültek a birodalmi politika látókörébe, míg a dalmáciaiak eredeti állapota a római (bizánci) fennhatóság volt, amelynek lehanyagolása eredményezett átmeneti függetlenséget. Más játssza a kezdeményező szerepet is: a balkáni népek maguk folyamodnak a császárhoz, a magyarokat a – tulajdonképpen emitt a császár funkcióját betöltő – kagán akarja rávenni a vazallus monarchia létrehozására, mégis engedi, hogy maguk között döntsék el, ki legyen a fejedelem. A „kagáni ajánlat” történetének sokkal kevesebb értelme van, mint amikor a folyamodókon gyakorol kegyet a basileus, mert itt a kagán eleve lemond egy általa létrehozandó bábállam belső irányításáról: nem ő jelöli ki az „alárendelt” közösség neki felelős irányítóját, hanem rögtön rábólint Levedi kifogásaira, ráadásul azt is rábízta a magyarokra, kit válasszanak apa és fia közül. A keresztelezés és a papok küldése újabb többlet a 29. fejezetnek, amely a 38. fejezetből értelemszerűen ki kellett, hogy maradjon, hiszen a kazár kagán tudvalevőleg nem volt keresztény. Olybá tűnik ezért számomra, hogy a 29. fejezetből idézettek kerekesebb és több elemű cselekményt képeznek, mint a 38-ikban olvashatóak.

Mindebből az következik, hogy VII. Konstantin császár udvarában a magyar politikai szervezetségnek két fokozatát ismerték: a vajdák „többfejű” kormányzatát és Álmos egyeduralmát. Az archaikus állapotból Levedi személyes tekintélye, valamint kazár házassága révén egy monarchikus irányú fejlődés bontakozhatott volna ki, ám a ténylegesen megvalósult „egyfejű” államkormányzat már egy másik nemzetség tagját találta a fejedelmi székben. Hogy igazából mi történt és mennyi idő telt el a Levedi és az Álmos nevével fémjelzett állapot között, az ma már bizonyosan ki nem deríthető.

Erős a gyanúm, hogy ezt pontosan Bíborban-született Konstantin és kutatócsoportja sem tudta, ezért a magyar államiság kétféle fejlettségi szintjét a dalmát történet kaptafájára készült átvezető szöveggel kapcsolta össze.

Szemponunktól az fontos, hogy a 38. fejezet második szemelvénye megállja-e helyét. Ugyanis a magyar államiság két fejlődési szakasza közé írt átvezető szöveg két olyan elemi hibát hordoz, amely a magyarázat mesterkéltését bizonyítja. Az első hiba Levedi önkéntes „lemondása”. Ezt Györffy György tette jogos kritika tárgyává: nem tartotta hihetőnek, hogy egy nomád fejedelem saját alkalmatlansága miatt saját nemzetségét mellőzve egy másik törzs fejének adta volna át a hatalmat. (Györffy 1959, 159) Györffy meglátását az a tény igazolja, hogy a steppei uralkodók körében nem az apa-fiú öröklésrend dívott, ennél fogva Levedi gyermektelensége nem zárhatta ki egész nemzetségét a hatalomátzármaztatás lehetőségéből. A másik hibát is láttuk: Álmos fejedelmi elsőségének oly módon való eltagadását, hogy Árpád tekintélyesebbnek minősült saját apjánál. Az idézett részletek alapján az a kettős következtetés vonható le, hogy egyfelől sem Levedi, sem Álmos magyarjai nem álltak kazár főség alatt, másfelől a *DAI* 38. fejezetét nem lehet egyetlen forrásra visszavezetni.

A magyar–kazár kapcsolat minősítésében kizárólag a 38. fejezet első szemelvényét tudom hitelesnek elfogadni: a magyarok Levedi rangban első vajda alatt három évig együtt laktak és szövetségesként együtt harcoltak a kazárokkal. Hogy ez mikor lehetett, nem tudni. Ugyanúgy nem igazolható az a régóta fel-felbukkanó törekvés, amely a „három esztendeig” tartó magyar–kazár együttélést 30, 33, sőt 200, 203, 300 évre kívánja tágítani. Már Szabó Károly felemelte szavát a más adattal nem indokolható időszakasz-tágítás ellen, és a német August Ludwig Schläzler tényleges magyarellenességének lenyomatát látta benne. Szabó szerint ez a magyar–kazár szövetség (*symmachia*) 884–887 között állhatott fenn. (Szabó 1860, 113–115) Ennek ellenére másfélszáz évnyi, a IX. század derekáig tartó kazár uralommal számol Hóman Bálint (Hóman 1935, 67–68), legalább kétszáz évet gondol Györffy György (Györffy 1959, 78–79), Vásáry István két-három évszázadot feltételez (Vásáry 1993, 153). Czeglédy Károly ugyanakkor a *DAI* három évét azon indoklással fogadja el, a IX. század számos politikai fordulata zárja ki a kazárokkal történt hosszú együttlétet. Czeglédy és László Gyula ezt az időt 886–889 közé teszi. (Czeglédy 1975, 50; László 1986, 6) Kristó Gyula

a forrásadathoz közel maradva a IX. század közepe – Álmos megválasztása – előtt csak másfél évtizedes függést valószínűsít. (Kristó 1980, 116) Révész László a három esztendőnél évtizedekkel hosszabb szoros kapcsolat lehetőségét a Kazár Kaganátusnak tulajdonított „szaltovo-majaki” kultúra magyarságra gyakorolt hatásával indokolja. (Révész 1999, 26–27) A közelmúlt régészeti szakirodalmából két állítást fontos kiemelni. Bálint Csanád azt hangsúlyozta, hogy a három esztendő betűvel van kiírva (Bálint 2006, 279), ezért a számnév félreolvasásának lehetősége valószínűtlen. Türk Attila pedig arra a következtetésre jutott, hogy a szaltovo-majackaja kultúra egyfelől „nem feleltethető meg körütekintés nélkül a Kazár Kaganátus régészeti hagyatékával”, másfelől csak elenyésző kapcsolat mutatkozik a Kárpát-medence X. századi leletanyagával, ami régészetileg nem támogatja azt az elképzelést, hogy a magyarok 100–150 évet töltöttek szaltovói területen. (Türk 2010, 283–284) Magam abból indulok ki, hogy a Levedikoriabeli három éves együttlakással szemben nincs kontrolladatunk. Deér és Dümmerth feltevése viszont, amely Levedi életidejét a IX. század elé helyezi, egyszeriben nem csak történeti, hanem attól függetlenül – a körérvélés elkerülésével – régészeti támaszhoz jut: Levédiát nem kötelező immár a 800-as évek első felébe a kazárok szomszédságába szuszakolni, mert nem tudjuk, hogy mikor állt fenn Levedi „első vajda” szövetségi előállama. Mivel a *DAI* egyértelműen Levedihez köti ezt a három évig tartó szoros kazár szövetséget, ezért az Álmos fémjelezte 880-as éveket ki kell zárunk. E sokat idézett időszakasz a Kazár Kaganátus felemelkedésétől (Peter B. Golden ezt a 630-as évektől számítja, Golden 1990, 264) az Álmos előtti nemzedék idejéig, a IX. század elejéig, vagyis két évszázadon belül bármikor elképzelhető. Ez a bizonytalanság arra int, hogy a folyamatos magyar államiséget csak Álmos uralkodásától kezdve tudjuk nyomon követni.

Úgy látom, hogy az Etelközben megalakult magyar állam eredendően független volt. Újító állításnak tűnhet, holott Szabó Károly és Harmatta János révén komoly képviselője van. (Szabó 1860, 115, 127–128; Harmatta 1998, 138–139) Kazár fenntartással jelenleg széleskörű szakmai közmegegyezés számol, eltérő nézetek csak annak időtartamáról és mértékéről fogalmazódtak meg. (Dümmerth 1987, 99; Róna-Tas 1997, 258–259; Tóth 2000, 637–654; Zimonyi 2005, 97, 250–259) Mindazonáltal további, különböző természetű érvek együtt-tekinthetése az általam kínált régi-új lehetőség

felé mutatnak. Eleve sokat mond az, hogy VII. Konstantin államkormányzati összefoglalása mily keveset mond a kazárokról. A 9–12. fejezet annyit tart fontosnak rögzíteni, hogy kikkel lehet sakkban tartani Kazáriát: az alánok végig tudják dúlni mind a kilenc kerületét, a kaganátus képtelen kétfrontos háborút viselni, de „Fekete Bulgária” is meg tudja támadni a kazár államot. (*DAI*, 62–65.) Igaz, mind-ebből nem derül ki, milyen időre érvényes ez a „geopolitikai környezet”, egyáltalán: ez a forrás eredeti rendeltetéséhez híven megint csak statikus és nem dinamikus képet tár elénk, de annyi bizonyos, hogy a fenti részekből a Kazár Kaganátus egy könnyen megszorítható országgként tűnt elő, amelyről bajos elképzelni, hogy több oldali fenyegetettség közepette bábállam szervezésével foglalkozzék.

Ide tartozik mindjárt a *DAI* 39. fejezete a kabarok magyarokhoz történt csatlakozását előadva. „Tudnivaló, hogy az úgynevezett kabarok a kazárok nemzetségéből valók. És úgy történt, hogy valami pártütés támadt közöttük a kormányzat ellen, és belháború ütven ki, felülkerekedett az előbbi kormányzatuk, és közülük egyeseket lemészároltak, mások pedig elmenekültek, és elmenvén letelepedtek a türkökkel együtt a besenyők földjén, összebarátkoztak egymással, és holmi kabaroknak nevezték el őket.” (*DAI*, 174–175, Moravcsik Gyula fordítása.) A kabarok a Salzburgi Évkönyvek szerint 881-ben a magyarok szövetségeseiként harcoltak Bécs környékén. (*MGH*, SS, XXX/2, 742; *HKÍF*, 209.) Feltűnő, hogy a kazárok semmit sem tettek a lázadó kabarok befogadása ellen: egyetlen kútfő sincs arról, hogy a kaganátus megkísérelte volna megakadályozni, vagy legalább megtorolni e legyőzöttségében is jelentős harcértékű néptömeg elpártolását.

A *De Administrando Imperio*-t tovább olvasva a IX. század első feléből a kazárok megszorítottság-érzésének újabb jele tűnik elénk. Theophilos császár (829–842) a kagán kérésére megépíttette Sarkel erődjét. (*DAI*, 182–185) Tény, hogy a 42. fejezet nem szól arról, pontosan kik ellen akart védekezni a Kazár Kaganátus, de a magyar történettudományban régóta honos az a nézet, hogy ez a tudósítás összekapcsolható a X. század első negyedéből való, Ibn Ruszta neve alatt ismert kitételrel. „Azt mondják, hogy a kazárok régebben körülsáncolták magukat a magyarok és az országukkal szomszédos más népek ellen.” (*MEH*, 88, Czeglédy Károly fordítása) Pauler Gyula, Hóman Bálint, Czeglédy Károly, Györffy György, Kristó Gyula, Peter B. Golden, Róna-Tas András és Révész László elfo-

gadja a bizánci és a muszlim értesülés egybevehetőségét. (Pauler 1900, 14, 132; Hóman 1935, 60–65; Czeglédy 1945, 42; Györffy 1959, 79; Kristó 1980, 20–21; Golden 1990, 267; Róna-Tas 1997, 259; Révész 1999, 27) Zimonyi István és Bakay Kornél viszont elveti e két adat kapcsolatát. Zimonyi azzal támadja a muszlim szöveg hitelét, hogy nem sánctól, hanem körülárkolásról van szó, a körülárkolás-motívum pedig a Koránból vett toposz. Sarkel építése tehát, amint azt 1996-ban kijelentette, nem hozható összefüggésbe a magyarokkal. (HKÍF, 34; Zimonyi 1996, 57) Rá hivatkozva, de régészeti megfontolásból (is) Bakay arra gondolt, hogy a kazár állam az egyre támadóbb kedvű rusz-varégek féken tartása végett emeltette Sarkelt. (Bakay 1997, 128–131) Zimonyi István arab filológiai munkásságát Ormos István tette alapos kritika tárgyává. A körülárkolás-motívum esetében rámutatott arra, hogy Zimonyi nem bizonyította a szöveg hely toposz-jellegét, továbbá 2005-ös könyvében annak dacára utasította el a kazár sánc/árokrendszer-építés lehetőségét, hogy a régészek pontosan feltárták a Sarkelt övező árokrendszer maradványait, sőt a befejezetlenül maradt sáncrendszert is; arról nem beszélve, hogy az árokásás és a sánccépités egymással logikusan összefüggő cselekedet. (Ormos 2005, 772–774, Zimonyi 2005, 252–253) Ormos okfejtése meggyőző, hiszen az írott és a régészeti kútfők egy irányba tartó tanulságai előtt semmifajta nyelvészi hiperkritika nem állhat meg. Bakay indoklása Sarkel rendeltetésére viszont logikai problémát vet fel. Nem világos, a kazár alávetettség ellen érvelő Bakay Kornél miért vitatja annak lehetőségét, miszerint a kazár erőd a magyarok ellen épült volna, holott ezt éppen saját véleménye mellett állíthatná csatasorba.

A muszlim és a bizánci értesülés jól kiegészíti egymást: Sarkel felépítését ekképpen kézenfekvő továbbra is a magyaroktól tartó kazárok védekezési kényszerének jeleként értékelni. Természetesen nem lehet a bizonyosság erejével fogalmazni, amint arra 2001-ben Polgár Szabolcs figyelmeztetett. Miután besenyők elleni védekezés elméletét kizárja, a rusz és a magyar támadás lehetőségét fenntartja, szövé teszi, hogy a bizánci kútfők (a *DAI*-n kívül két XI. századi író, Ioannes Skylitzes és Georgios Kedrenos szól Sarkelről) hallgatnak az építés okairól, ezért úgy véli, nem kell okvetlenül ellenséget keresni Kazária számára. Felveti, hogy a „ki ellen épült Sarkel?” kérdést a „miért épült Sarkel?” irányba érdemes fordítani. (Polgár 2001, 106–126) Hanem az ekképp feltett kérdés sem változtat azon a tényen, hogy Sarkel erőd volt és nem gabonarak-

tár vagy halfeldolgozó üzem: felépítésének pusztá ténye háborús célt szolgál, amelyben a valamiért és a valami ellen együtt értendő; marad a magyarok elleni védekezés lehetősége. Ám a pozitív adatokra épülő, ennél biztosabb hadtörténelmi természetű érvek a muszlim kútfőkhöz vezetnek.

A hadtörténelmi megközelítés államtörténelmi alkalmazhatóságát Hóman Bálint 1912-ben megjelent időtálló gondolatai igazolják. „Az állam mindig hatalmi célokra jön létre s ezért fogalma sohasem nélkülözi a nyers erő, a katonai hatalom elemeit. Első megjelenésében minden állam katonai jellegű alakulat, mihez képest első szükségletei is hadi szükségletek; sőt már az állammá alakulás előtti időben, mikor a közfunkciókat a kisebb politikai közületek (törzs, nemzetség) végzik, mint közös – a törzsek és nemzetségek egységét először kifejező – szükséglet lép föl a háborúk emberanyagának kiállítására.” (Hóman 1912, 162)

Említettem, hogy a magyarok feletti kazár főhatalom lehetőségének mennyire nem volt haderőfedezete a IX. században: erre a sereglétszámok összevetése, az adatok újraértékelése révén nyertünk bizonyosságot. „A magyarok a turkok egyik fajtája. Vezérük 20.000 főnyi lovassal vonul ki. Vezérük neve Kunda (=Kündü). Ez a név királyuk címe. Annak a személynek, aki parancsol nekik, a címe Jula (=Gyula). Minden magyar hallgat arra, amit a Julának nevezett vezérük mond nekik a háború dolgában, a védelemben és más ügyekben.” (Harmatta 1998, 135, Harmatta János fordítása.) Annak dacára, hogy Dzsajháni bokharai államférfi 920 körüli műve csak más szerzők közvetítésében maradt fenn, megállapítása a szintén X. században élt Ibn Ruszta hagyományozásában (Harmatta 1998, 135; Zimonyi 2005, 13–33) korai hadtörténelmünk legbecsesebb adata.

Ehhez képest a kazárokról az alábbiakat tudjuk meg. Isztahri X. század közepén A birodalmak útvonalainak könyve című munkájában ezt írja: „Királyuk zsidó; udvara állítólag négyezer férfit számlál.” A fejedelmi kíséret erején túl a központi hadsereg létszámáról is közöl adatot: „A királynak tizenkétezer főből álló hadserege van, ha a legénység közül valaki meghal, mást állítanak helyére.” (Kmoskó, MÍSN, FI, I/2, 28, Kmoskó Mihály fordítása.) Világos, hogy a fegyverbíró férfiak ennél többen voltak, hiszen a tartalékból fel lehetett tölteni a létszámkiesést; ez a leírás egyfajta „halhatatlan tizenkétezer” harcost örökít meg. A kazárok államkormányzatáról az alábbi olvashatni Ibn Rusztától: „Van nekik egy királyuk, akinek ’j.sád a neve, de a kazár nagyfejedelem valójában a

Kazár-kagán. A kazárok azonban csak névleg engedelmeskednek az utóbbinak. A valóságos hatalom az 'j.sád kezében van... a nagyfejedelem zsidó vallású, ugyanúgy az 'j.sád is..." (MEH, 89, Czeglédy Károly fordítása.) A hadászati kérdésekre visszatérve Ibn Ruszta így ír egy tekintélyes kazár seregről és annak vezényletéről. „(Az 'j.sád) 10000 lovassal vonul ki, akinek egy része katonaköteles és zsoldot kap, a másik részét pedig a gazdagok állítják ki, akiket (az 'j.sád) kötelezett erre.” (MEH, 89, Czeglédy Károly fordítása.)

Mindezek értelmében az Isztahrinál 12 000 emberrel kilovagló „király” nem más, mint az 'j.sád, akit Ibn Ruszta csak 10000 lovas élén látat. Azért fontos ezt külön hangsúlyozni, mert ebből az következik, hogy Isztahri és Ibn Ruszta adata nem egymással összeadandó, hanem ugyanazon központi seregtetnek némileg eltérő létszám-meghatározása. Maszúdi, a 956-ban elhunyt tudós arab utazó egy kazár kötelékben harcoló muszlim seregről értesít, ám annak mozgósíthatósága feltételekhez volt kötve. „Valamint, amikor a kazár király muszlimokkal keveredik háborúba, a többtől elkülönítve maradnak táborában, nem harcolnak hitsorsosaik ellen, hanem vele együtt a többi hitetlenek ellen. A királlyal jelenleg mintegy hétezer nyilas harcol vértben, sisakban és páncélingben; vannak közöttük dárdások is, a muszlimoknál használatos fegyvernek szerint.” Igaz, a rusz hadjáratot 15 000, javarészt muszlim zsoldos torolja meg, de ez egyszeri alkalom. (Kmoskó, MÍSN, FI, I/2, 171) A számokkal mérhető egységek sorát a burtászok zárják. Ők Ibn Ruszta szerint „a kazár királynak engedelmeskednek; tízezer lovas vonul közülük harcba.” (Kmoskó, MÍSN, FI, I/1, 205, Kmoskó Mihály fordítása.) Mindezen túl Ibn Fadlán, aki 922–923 között a volgai bolgároknál tartózkodott követként, úti beszámolójában leírja, hogy a kazárok fennhatóságot gyakorolnak e bolgárok felett, s taglalja a függelmi viszony tételeit: adófizetés, dinasztikus kényszerkapcsolat, engedelmisség. (Ibn Fadlán 82–83, 107.) Csakhogy Ibn Fadlán listájáról hiányzik a katonaillesztési kötelezettség nevesítése, emiatt a kazárok alá rendelhető bolgár sereg nagyságáról nem tudunk meg semmit. Mindezeknél fogva lehetetlen a kazár állam teljes haderejét felmérni; csakhogy a korabeli magyar állam teljes hadereje szintúgy feltérképezhetetlen egy közelmúltban napvilágot látott hadtörténeti elemzés meggyőző ereje okán.

A Dzsajháni-hagyomány magyar adatának lényeglátó újraértelmezését Nagy Kálmán végezte el. „Ez a húszeszes létszám megfelel olyan vonatkozás-

ban, mint a források szövege mondja, hogy »a főnökük 20 ezer lovassal vonul ki«, ami úgy is értelmezhető, hogy a katonai főparancsnok, a gyulafejedelem közvetlen rendelkezésű, állandóan fegyverben álló, azonnal mozgatható és alkalmazható katonai erőt határozza meg, amelybe a közvetlen katonai kíséret és a testőrség is beletartozik. Ez lehet az a készenlétben álló haderő, amely a törzsszövetség népének biztonságára szolgál minden váratlan veszéllyel szemben, amíg, szükség esetén, a nép többi, hadra fogható része is fegyverbe lép. Egyben ez az erő szolgálhat a törzsszövetség belső rendjének fenntartására is.” (Nagy 2007, 44) Nagy Kálmán nem kevesebbet állít, minthogy a Magyar Nagyfejedelemségnek csak a központi seregtete tesz ki 20 000 lovas, a teljes magyar haderő ennél jóval nagyobb kellett, hogy legyen.

Ibn Ruszta kazár és magyar tárgyú adatait összevetve ki kell mondanunk: a központi magyar hadsereg létszám kétszerese volt a központi kazár hadsereg létszámnak (20 000 illetve 10 000 harcos). Isztahri figyelembe vételével a tanulság úgy módosul, hogy a központi magyar hadsereg létszám közel kétszerese volt a központi kazár hadseregének (20 000 illetve 12 000 harcos). A számok személytelen mondanivalójának fényében képtelenség, hogy egy alávetett állam feje kétszeres haderővel rendelkezék a felette főhatalommal bíró uralkodóhoz képest! Ezzel szemben joggal merülhet fel az az ellenvetés, miszerint a kazár kagán az alávetett katonai segédnépek haderejét is mozgósíthatta volna a magyarokkal szemben. Kérdés, hogy a volgai bolgárok és a burtászok fegyveres hűsége oly töretlen volt-e, hogy folyamatos, magától értetődő támaszt jelentett a Kazár Kaganátus számára. A volgai bolgárok esetében a kételyt forrásaink táplálják. A *DAI* rövid 12. fejezete értelmében „Fekete Bulgária” szintén képes a kazárok megtámadására. Ezen ország fekvéséről a 42. fejezet utalásai alapján – Dnyeper folyó, oroszok említése – a dunai bolgár állam nem jöhet szóba, hanem kizárásos alapon a volgai Bulgáriára kell gondolni. (*DAI*, 64–65, 186–187) Mindezek láttán a kazár és a magyar haderő összevetésekor érdemes a központi sereg létszámára szorítkozni, mert a belső erőviszonyok dinamikusan változtak; elég itt újra a kabarok kiválására utalni. Érdemes továbbá a kazár és a magyar állam magatartása közötti lényeges különbségre rámutatni, mert ez a fenti fejtegetéssel egybevág: egyik oldalon a kazárok megszorítottság-érzete (Sarkel felépítése) és erővesztése (a kabarok megtorlatlan elpártolása), míg a másik oldalon a magyarok katonai vonzereje (kabar csatlakozás) áll, valamint

az a hódító harciasság, amit Ibn Ruszta és Gardézi így jelenít meg: „(Állandóan) legyőzik azokat a szlávokat, akik közel laknak hozzájuk. Súlyos élelmiszeradókat vetnek ki rájuk, és úgy kezelik őket, mint foglyaikat.” (MEH, 88, Czeglédy Károly fordítása.)

Előadásom összegzése gyanánt az alábbiakat szeretném hangsúlyozni. A IX. századi magyar államalapítás alapvető hírforrása a *DAI*. Ez akkor is így van, ha a kutatások régóta nyilvánvalóvá tették: ez a didaktikus mű nem egy Igazság-monolit, hanem egy jól-rosszul egybeszerkesztett irat. Nem oknyomozás, történelmi folyamatfeltárás végett készült (még ha Theophanes világkrónikájából emel is át részleteket), hanem arra, hogy praktikus diplomáciai tudnivalókra tanítsa a császári trón örökösét. Államkormányzati irányultsága révén statikus és nem dinamikus képet nyújt. Előnye, hogy az utókor tudatának formálását nem tűzi ki céljául, hátránya, hogy a dinamikus folyamatokat statikus ábrává kimerevítve egymásba csúsztatja az időrétegeket. Erre a 38. fejezet kiáltó példa. A korai magyar államfejlődés két fokozatát kétszeresen képtelen történettel (Álmos mellőzése, Levedi méltóságáthárítása) kapcsolja össze. Ez a körülmény arra mutat, hogy ezt a fejezetet több, egymástól független forrás táplálta. A „kagáni ajánlat” mint államszervezési modell „irodalmi” előképe a *DAI* 29. fejezete. A Levedi-korabeli arisztokratikus irányítású magyar elő-állam, és a „három évig” tartó

szoros kazár–magyar szövetség a 630-as évektől a 830-as évekig bármikor elképzelhető. Levedi és Álmos között legkevesebb egy nemzedéknyi idő, de meglehet, hogy kétszáz év telt el; ezt a feltételezést az írott kútfők értelmezésén (Deér, Dümmerth) túl az újabb régészeti megfigyelések gyámolítják. Az bizonyos, hogy a magyar monarchikus államrendszer kialakulása Álmostól számítandó. Ennek körülményeit VII. Konstantin és Anonymus eltérően tárgyalja. A fejedelmválasztás tekintetében a magyar gestának kell hitelt tulajdonítanunk. A *DAI* előbb említett ellentmondásait még inkább kiemeli a muszlim kútfők bevonása, s vele a hadtörténeti szemléletmód erősebb érvényesítése. A IX. század során a kazárok többször védekezni kényszerültek, Ibn Ruszta közlése alapján tényszerűen a magyarok ellen is. A legyőzöttségük dacára jelentős harcértékkel rendelkező kabarok elpártolását szintén nem tudták megtorolni. Sarkel felépítése (830-as évek) és a magyarokkal együtt harcoló kabarok Bécs környéki feltűnése (881) az események rendjét időben körülhatárolhatóvá teszi. És noha a IX–X. századi magyarság teljes hadi potenciálját nem mérhetjük fel, az egyértelmű, hogy a központi sereget (közel) kétszerese volt a kazár uralkodóé. A különböző eredetű adatok egy irányba vezetnek: az első magyar állam megalapítása mindenféle külső hatás nélkül, belső és természetes politikai fejlődés révén ment végbe a IX. század közepén, Álmos nagyfejedelem megválasztásával.

Irodalom

Bakay K. 1998. *Őstörténetünk régészeti forrásai* II. Miskolc.

Bálint Cs. 2006. Az ethnosz a korai középkorban. (A kutatás lehetőségei és korlátai.) *Századok* 140, 277–347.

Czeglédy K. 1945. A IX. századi magyar történelem főbb kérdései. *Magyar Nyelv* 41, 33–55.

Czeglédy K. 1975. Árpád és Kurszán (az Árpád-ház megalapításához). *Zalai Tükör* II, 43–58.

DAI. Bíborbanszületett Konstantín: *A birodalom kormányzása. A görög szöveget fordította Moravcsik Gyula. Olajos Terézia bevezető tanulmányával.* Budapest, 2003.

Deér J. 1945–1946. A IX. századi magyar történet időrendjéhez. *Századok* 79–80, 1–20.

Dümmerth D. 1971. Álmos fejedelem mítosza és valósága. *Filológiai Közöny* 17, 404–430.

Dümmerth D. 1987. *Az Árpádok nyomában.* Budapest, 1987.

Golden, P. 1990. The people of the south Russian steppes. In: Sinor, D. (Szerk./Ed.) *The Cambridge History of Early Inner Asia.* Cambridge, 256–284.

Györffy Gy. 1959. *Tanulmányok a magyar állam eredetéről.* Budapest.

Harmatta J. 1998. A honfoglalás mai szemmel. *Magyar Nyelv* 94, 129–151.

HKÍF. Kristó Gy. szerk.: *A honfoglalás korának írott forrásai.* Szeged, 1995.

Hóman B. 1908. *Őstörténetünk keleti forrásai.* *Századok* 42, 865–883.

Hóman B. 1912. Az első állami egyenes adó. Adalék az európai adótörténethez. *Történeti Szemle* 1, 161–184.

- Hóman B.** 1935. *Magyar történet* I. Budapest.
- Ibn Fadlán.** *Beszámoló a volgai bolgárok földjén tett utazásról. Arab eredetiből fordította, a jegyzeteket és az utószót írta Simon Róbert.* Budapest, 2007.
- Kapitánffy I.** 1997. Bíborbanszületett Konstantin császár a magyarokról. In: Bordás Győző (Szerk./Ed.) *A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság. Újvidék*, 38–43.
- Katona S.** 1778. *Historia Critica Primorum Hungariae Ducum. Ex fide domesticorum et externorum scriptorum concinnata.* Pestini.
- Kmoskó M.** MÍSN, FI, I/1. *Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajzi irodalom I/1.* Budapest, 1997.
- Kmoskó M.** MÍSN, FI, I/2. *Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajzi irodalom I/2.* Budapest, 2000.
- Kristó Gy.** 1980. *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig.* Budapest.
- Kristó Gy.** 1995. *A magyar állam megszületése.* Szeged.
- Kristó Gy.** 2005. = A DAI 38. fejezetének forrásáról. In: Makk F. és Piti F. szerk.: *Acta Historica.* Tomus CXXII. Szeged, 3–9.
- László Gy.** 1986. *Árpád népe.* Budapest.
- Makk F.** 1999. = Makk Ferenc: Levedi fővajda. In: Klaniczay G. és Nagy B. (Szerk./Ed.) *A középkor szeretete. Történelmi tanulmányok Sz. Jónás Ilona tiszteletére.* Budapest, 189–196.
- Marczali H.** 1900. *Byzanci Történetírók.* A) Bevezetés. MHK. 90–99.
- MEH.** Györfly György szerk.: *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról.* Budapest, 2002.
- MGH,** SS, XXX/2. *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum.* Tomi XXX. Pars II. Edidit Societas Aperiendis Fontibus Rerum Germanicarum Medii Aevi. Lipsiae, 1934.
- MHK. Pauler, Gy. és Szilágyi S.** szerk.: *A magyar honfoglalás kútfoi.* Budapest, 1900.
- Moravcsik Gy.** 1950. Előszó. DAI. 3–14.
- Moravcsik, ÁMTBF.** *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai.* Budapest, 1988.
- Nagy K.** 2007. *A honfoglalás korának hadtörténete.* Budapest, 2007.
- Olajos T.** 2003. Előszó. DAI. V–XX.
- Ormos I.** 2005. A magyar őstörténet arab forrásainak újabb irodalma. Kmoskó Mihály, Hansgerd Göckenjan és Zimonyi István művei. *Hadtörténelmi Közlemények* 118, 733–781.
- Pauler Gy.** 1900. *A magyar nemzet története Szent Istvánig.* Budapest.
- Polgár Sz.** 2001. Sarkel. In: Márton A. szerk.: *A Kárpát-medence és a steppe.* Budapest, 106–126.
- Révész L.** 1999. *Emlékezetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában.* Budapest.
- Róna-Tas A.** 1997. *A honfoglaló magyar nép. Bevezetés a korai magyar történelem ismeretébe.* Budapest.
- Szabados Gy.** 2010. Az első magyar nagyfejedelemtől. Egy negyed évezredes historiográfiai vita tanulságai. In: *Aktualitások a magyar középkorkutatásban.* Font M. – Fedeles T. – Kiss G. (Szerk./Ed.) Pécs, 203–227.
- Szabó K.** 1860. Bíborbanszületett Konstantin császár munkái magyar történeti szempontból ismeretve. *Magyar Akadémiai Értesítő* 1, 61–167.
- Szekfű Gy.** 1917. *A magyar állam életrajza.* Budapest.
- Szentpétery, SS, Rer. Hung.** Szentpétery, E. ed.: *Scriptores Rerum Hungaricarum* I. Budapestini, 1937.
- Tóth S. L.** 2000. Szövetség vagy vazallitás? (Megjegyzések a magyar–kazár kapcsolatokhoz). In: „Magyaroknak eleiről.” Ünnepi tanulmányok a hatvanesztendő Makk Ferenc tiszteletére. Piti F. (Szerk./Ed.) Szeged, 637–654.
- Türk A.** 2010. = Türk Attila: A szaltovói kultúrkör és a magyar őstörténet régészeti kutatása. In: *Középkortörténeti tanulmányok* 6. G. Tóth P. – Szabó P. (Szerk./Ed.) Szeged, 261–301.
- Ungváry J.** 1998. „Πρωτοζ βοεβοδοζ”. *Magyar Nyelv* 94, 188–191.
- Vásáry I.** 1993. *A régi Belső-Ázsia története.* Szeged.
- Wenzel G.** 1851. Eszmetöredék a magyarok eredetéről. *Új Magyar Múzeum* 1. 305–329, 431–457, 486–499.
- Zimonyi I.** 1996. A 9. századi magyarokra vonatkozó arab források. A Dzsajháni-hagyomány. In: *A honfoglaláskor írott forrásai.* Kovács L. – Veszprémy L. (Szerk./Ed.) Budapest, 49–59.
- Zimonyi I.** 2005. *Muszlim források a honfoglalás előtti magyarokról. A Dzsajháni-hagyomány magyar fejezete.* Budapest.

THE MODEL FOR ESTABLISHING THE STATE
IN THE TEXT OF THE *DE ADMINISTRANDO IMPERIO*

BY GYÖRGY SZABADOS

The beginning of the Hungarian state is usually connected to the coronation of Stephen I in 1000. However, the state - meaning the permanent and institutional authority over the population of a territory - was present before that date in the Hungarian historiography. The historical investigations envisaged a pagan state foundation in the mid-ninth century, before the Hungarians moved to the Carpathian Basin. The most important contemporary documentary source for that period is the *De Administrando Imperio*, written by Constantine VII Porphyrogenetos. This document was not compiled as a historical study, but as a book of practical information about the people connected to Byzantine Empire that have to be introduced to the heir of the throne.

Chapter 38 of this work deals with the earliest history of the Hungarians. Two stages are described in the book: previously the voivodes led the independent federation of a pre-state, then, the Kahazar Khagan wanted to appoint Levedi as prince, to create a marionette state. According to Constantine VII, Levedi refused this offer, and then the Khagan allowed electing another leader, Voivode Álmos, or his son, Árpád. The Hungarians chose Árpád, as he was more respectable than his father.

The medieval accounts on the same events assert that Álmos was the first Hungarian grand-prince, and he was elected without any pressures from the neighbouring potentates.

Besides, the *De Administrando Imperio* connects the age of Levedi and Álmos with an impossible story, namely that Levedi gives the right of ruling

to another man, and that a son is more respected than his father. These circumstances refer to the fact that most probably Constantine VII compiled this text from various sources. The literary prefiguration of the "offer from the Khagan" as a model for state foundation is Chapter 29 of the *De Administrando Imperio*, where the Dalmatians, who previously lived under Byzantine rule asked a prince for themselves from the Emperor. Consequently, Chapter 38 does not record the truth, but transfers an existing model for the Hungarian circumstances.

In relation to the election of Álmos, we have to trust the Hungarian sources. The contradictory nature of the *De Administrando Imperio* can be further demonstrated by citing the Muslim sources, and the more intensive interpretation of military historical aspects. At the beginning of the tenth century, Ibn Rustah wrote that the Kahzars had to defend themselves from the Hungarians. The *De Administrando Imperio* also reports that the Hungarians hosted the Kabar people, who forsake from the Khazars. Several Muslim sources mention that the army led by the Hungarian sovereign was twice as large as the armed forces of the Khazar Khaganate: it is suggested that The Hungarians had twenty-thousand equestrian warriors; while the Khazar Khagan led ten- to twelve-thousand riders. The various sources propose the same hypothesis that the foundation of the first Hungarian state happened without external pressure, as a result of a natural, inner political development in the mid-ninth century, with the election of Álmos.